Vierjaarlijks rapport over de stand van de kerk in de classes binnen de Protestantse Kerk in Nederland

2022 – 2026

Oktober 2026

Inleiding

Door haar belijden roept de kerk op tot vernieuwing van het leven in cultuur, maatschappij en staat. De kerk doet dat niet uit zichzelf, maar als getuige van "Gods blijvende, telkens nieuwe en radicaal vernieuwende betrokkenheid bij de schepping, bij de geschiedenis en bij het bestaan van ieder schepsel afzonderlijk, die in de Gezalfde Jezus zichtbaar werd en in de Geest onder ons werkzaam is. Dit is een vreugde: voor het hele leven, voor de visie op en de betekenis van het leven, voor het denken over deze visie en betekenis." (Erik Borgman, Alle dingen nieuw, p. 42)

Elke vier jaar doen de classes verslag van de stand van zaken in hun regio. De kerkorde schrijft dit voor in ordinantie 4.14.3: *"De classicale vergadering stelt om de vier jaar een overzicht samen over het kerkelijk leven in haar ressort."*

Doelstelling

Dit vierjaarlijks rapport heeft als doel het classicale werk van de afgelopen vier jaar zichtbaar te maken, niet alleen voor u als synode, maar ook voor een breed publiek. Het rapport is opgesteld door een bundeling van de elf classicale verslagen. Elk verslag gaat in op twee thema's: verlies en kruiservaring, en solidariteit en samenwerking. Daarnaast kwamen bestuurlijke

uitdagingen, gebouwen en theologische inspiratie ook steeds aan bod – het rapport gaat daarom op al deze thema's in. In alle classes in Nederland zijn dit kernthema's.

Als classispredikanten hebben wij de verslagen en dit gezamenlijke rapport uiteraard besproken. Wij bieden u als synode dit verslag dan ook vanuit onze gezamenlijkheid aan – wetende dat de onderlinge verschillen in Protestants Nederland groot zijn. We hopen dat de synode de aangedragen punten ter harte zal nemen, ook bij de ontwikkeling van het integrale beleidsplan. Daarnaast kan het inzicht geven in het reilen en zeilen van de classes, voor de dienstenorganisatie, voor plaatselijke gemeenten, en voor andere belangstellenden.

De elf classicale verslagen zijn te vinden via de volgende link: Vierjaarlijkse verslagen elf classes.

Plaats van de classis

De afgelopen jaren zijn krimp en omgaan met steeds grotere complexiteit belangrijke thema's geworden voor de classes en de classes merken dat er meer behoefte aan begeleiding en ondersteuning is. Wij zien dat de classis het geijkte aanspreekpunt is voor veel gemeenten. Het belang van de classis groeit dus.

Er is sprake van maatwerk als het gaat om de begeleiding van gemeenten. In zeven van de elf classes werkt men met een classisteam, waarin naast de classispredikant ook een adviseur dienstverlening en een financieel adviseur uit de dienstenorganisatie zijn toegevoegd.

Werkzaamheden van de classispredikant

De classispredikant vervult een centrale rol in de classis. Naast de vele gesprekken met gemeenten over hun wel en wee, is zij/hij ook aanspreekpunt als er zorgen zijn. De classispredikant treedt in dergelijke gevallen vaak samen op met de voorzitter van de visitatie. Over het algemeen verloopt de samenwerking tussen deze twee soepel. Een derde taak wint aan belang: het begeleiden van kerkenraden naar een nieuwe toekomst. In verschillende classes wordt hier op uiteenlopende manieren aan gewerkt.

Naast bezoeken aan kerkenraden worden ringavonden, bijeenkomsten voor kerkelijk werkers en predikanten, en regionale bijeenkomsten georganiseerd. De toekomst bepaalt steeds vaker de agenda van de classispredikant en van het breed moderamen van de classis.

Thema's uit de classis

a. Verlies en kruiservaring

De classicale verslagen schetsen een kerk die balanceert tussen verlies en vernieuwing. Krimp, vergrijzing, tekort aan vrijwilligers en zorgen over kerkgebouwen zijn overal zichtbaar – zij het niet overal in dezelfde mate. In de randgebieden van Nederland zijn de problemen groter dan in het midden van het land. Toch is het belangrijk om onder ogen te zien dat krimp, vergrijzing en tekorten aan predikanten en kerkelijk werkers overal spelen.

Tegelijkertijd groeit het besef dat de toekomst ligt in samenwerking, regionale verbanden en nieuwe vormen van kerk-zijn. Op veel plekken wordt gewerkt aan samenwerking. Vrijwel alle classes benadrukken dat deze ontwikkeling niet alleen bestuurlijk of organisatorisch kan zijn, maar ook een theologische en geestelijke uitdaging vormt. De centrale vraag is: 'Hoe kan de kerk, ondanks verlies, met hoop en vitaliteit haar roeping blijven vervullen?' In de **classis Zuid-Holland Noord** stelt het rapport het zo: "de uitdaging voor de toekomst is niet alleen overleven, maar trouw blijven aan de kerkelijke roeping. Wat deze gemeenten verbindt is niet hun omvang, maar hun gedeelde roeping: gemeenschap zijn rond woord en sacrament, in woord en gebed, diaconale betrokkenheid, onderlinge zorg en missionaire presentie."

De classes hebben gereflecteerd op de verlieservaring. Dit is niet bedoeld om tot een somber verhaal te komen, want in verschillende classes is ook sprake van bloei – soms klein, soms groter. In de afgelopen vier jaar zijn ten minste twee kerkgebouwen gebouwd voor gemeenten die zo groeiden dat ze behoefte kregen aan een nieuw, extra gebouw.

Ook zijn er voorbeelden van gemeenten die een doorstart maakten en nieuw elan vonden, nadat een oude gemeente niet meer verder kon. Zo zijn er in de **classis Zuid-Holland Zuid** actief gemeenteleden toegetreden tot een kleiner wordende wijkgemeente in Rotterdam, zodat de presentie in de wijk versterkt kon worden. Recent kon er binnen een week een tijdelijke kerkenraad worden gevormd, met externe ambtsdragers voor een gemeente in zwaar weer.

Het kerkelijk landschap laat zich dus niet vatten in één verhaal: rouw en vreugde bestaan naast elkaar, en soms ook na elkaar. Alle gemeenten worden op hun eigen wijze geraakt door bredere maatschappelijke ontwikkelingen en mondiale trends. Kerkenraadsleden en gemeenteleden

ervaren ook verlies van 'wat altijd is geweest'. Binnen één generatie is het kerkbezoek en de betrokkenheid bij het kerkelijk leven sterk gedaald.

De cijfers liegen er inderdaad niet om: de meeste gemeenten krimpen en vergrijzen. Het wordt ook heel duidelijk als je kijkt naar de moeite die ambtsdragers hebben om opvolgers te vinden, en de moeite die beroepingscommissies hebben om voorgangers te werven. In de **classis Fryslân** is het gebrek aan voorgangers nijpend, en veel van die gemeenten hebben wel een oplossing middels ambulante hulpdiensten, maar deze oplossing is tijdelijk van aard. Niet-bevoegde voorgangers maken gebruik van de ontstane situatie door hun diensten aan te bieden.

De **classis Groningen-Drenthe** heeft gemerkt dat het goed werkt om vacatures uit te zetten met ruime aanstellingen. Wanneer gemeenten gezamenlijk hun solvabiliteit inzetten en samen een vacature openstellen voor meerdere predikanten en/of kerkelijk werkers, blijkt – tot verrassing – dat op deze vacatures wordt gereageerd, ook in aardbevingsgebied. Voorgangers vinden het een uitdaging om binnen een team in een regiogemeente met vierplekken te werken, met ruimte om zich te specialiseren. Het lijkt dus dat regiogemeenten nieuw elan geven aan kerk-zijn.

In het werk van de classes komen verlies en kruiservaring dus aan de orde. De socioloog Andreas Reckwitz wijst erop dat verlies moeilijk verwerkt wordt in de huidige, westerse samenleving, waar succes, individu, autonomie en zelfontplooiing centraal staan. Reckwitz benadrukt dat moderne samenlevingen moeite hebben om verlies te verwerken. Verlies wordt vaak gezien als falen, terwijl het ook een onderdeel van het leven is.

Door de krimp en het teruglopen van bestuurskracht kunnen er onder andere spanningen ontstaan. In de **classis Veluwe** werd dat de afgelopen vier jaar helaas duidelijk door groeiend aantal gecompliceerde visitatietrajecten.

Tijdens bezoeken aan kerkenraden blijken gevoelens van onmacht, schuld en schaamte vaak aanwezig. Een gesprek hierover kan ruimte scheppen voor gebed, afhankelijkheid van God en openheid voor nieuwe wegen. Verlies wordt benoemd met het oog op verwerking, die de gemeente helpt in te zetten op haar basistaken.

b. Solidariteit & samenwerking

In alle verslagen komt samenwerking aan bod, maar samenwerking heeft in elke classis een eigen gezicht. Het is een gedeelde ervaring dat samenwerking pas slaagt als deze niet uitsluitend praktisch wordt benaderd, maar ten minste ook als geloofsvraag. De verwachting van meerdere classes is dat de ontwikkeling zal gaan in de richting van regionale gemeenten met meerdere vierplekken en één bestuur. Toch heerst er bij de gemeenten nog koudwatervrees: zodra een gemeente enigszins haar eigen broek op kan houden, gaat ze weer alleen verder.

Samenwerken leidt op sommige plekken tot fusie, maar niet overal wordt hierop ingezet. In de **classis Overijssel-Flevoland** ligt de nadruk minder op fusies en meer op netwerken, cultuur, dorpsbelang en maatschappelijke presentie. Samenwerking wordt vooral gezien als kans voor inspiratie, zichtbaarheid en maatschappelijke relevantie.
In het algemeen geldt het inzicht dat samenwerking geen redmiddel mag zijn zonder een analyse – zowel praktisch als theologisch – van de omstandigheden. Soms zullen oude structuren moeten sterven om nieuwe vormen van gemeente-zijn een kans te geven.

In de **classis Noord-Brabant, Limburg en Réunion Wallonne** wordt gestart met een leerkring om gemeenten te begeleiden met het starten van een proefplek en tegelijkertijd te leren van elkaar. Vernieuwing wordt dus vanuit de bestaande gemeenten vormgegeven, in samenwerking met het pionieren vanuit de dienstenorganisatie.

Er groeit het besef dat, als er verder niets aan de gemeenten verandert, samenwerken slechts een tijdelijke oplossing biedt. Daarom leveren de classes maatwerk in het begeleiden van gemeenten. Samenwerken kan alleen toekomstbestendig zijn als er tegelijkertijd sprake is van revitalisering. Zulke processen vragen vaak veel visie, energie en een groep (jonge) gemeenteleden die zich daar gedurende langere tijd voor willen inzetten.

c. Bestuurlijke implicaties

De twee hierboven genoemde thema's maken duidelijk dat er op bestuurlijk vlak grote uitdagingen zijn. Voor veel ouderlingen en diakenen wordt het steeds moeilijker om aan alle kerkordelijke en ANBI-eisen te voldoen. Het is moeilijk voldoende nieuwe ambtsdragers te vinden, maar zorgelijker nog is het dat er steeds minder vrijwilligers met bestuurlijke ervaring zijn.

In de **classis Gelderland Zuid & Oost** is het verlies van bestuurskracht aan de orde geweest op regio-avonden, belegd rond het thema samenwerking. Het classisteam en andere externe deskundigen ondersteunen elk op hun eigen manier en met eigen verantwoordelijkheid gemeenten met bestuurlijke vraagstukken.

Samenwerking staat dus op menige agenda, maar een doorleefde praktijk van samenwerken is er nog niet altijd. De vraag is of samenwerken gebrek aan bestuurskracht altijd oplost. Misschien omzeilen we hiermee de vraag wat een gemeente is en waar deze aan zou moeten voldoen?

Classes zouden ondersteuning kunnen gebruiken bij het opstellen van criteria voor het voortbestaan van een kleine gemeente. Een kerkbreed gesprek over wat een gemeente tot gemeente maakt, lijkt een goede zaak.

Over de wijze van omgaan met krimpende gemeenten bestaan verschillende praktijken. In ten minste twee classes wordt slechts beperkt of getermineerd toestemming gegeven om met een kleine kerkenraad van drie personen te werken. Een kleine kerkenraad wordt daar niet gezien als een oplossing voor de langere termijn.

Ten slotte – maar zeker belangrijk - classes geven aan dat de kerkorde voldoende ruimte biedt om aan de slag te gaan. In het algemeen zit men niet te wachten op nieuwe regelgeving. Sterker nog: de hoeveelheid regelgeving zit menige gemeente dwars.

d. Gebouwen

Ten slotte nog een thema dat centraal staat in het kerkelijk leven: beleid ten aanzien van de kerkgebouwen. Het is duidelijk dat het onderhoud van de gebouwen steeds zwaarder op de begrotingen drukt en op de schouders van steeds minder mensen. Het belang van het gebouw wordt terdege gevoeld, en meerdere breed moderamina zoeken daarom naar beleid op dit vlak. Ook in de **classis Delta** leeft in veel gemeenten de zorg over de toekomst van kerkgebouwen. Omdat er steeds vaker regionaal wordt samengewerkt en toegewerkt wordt naar één centrale vierplek, komen gemeenten voor moeilijke keuzes te staan rond verkoop, herbestemming en afscheid van gebouwen.

De **classis Noord-Holland** geeft aan dat er voor kerkgebouwen een ‘Deltaplan’ zou moeten komen, wat hen betreft in samenwerking met de overheid. Met de krimp van de kerk zullen in de komende decennia

honderden kerkgebouwen hun oorspronkelijke functie verliezen. Plaatselijke en ook bovenplaatselijke stichtingen (Religieus erfgoed etc. etc.) zijn hiervoor op deze schaal niet geschikt. Wat dit betreft luidt de classis Noord-Holland echt de noodklok. Zij vinden dat ook de landelijk kerk haar rol in deze moet pakken.

Zo is in de **classis Utrecht** in samenwerking met de VKB een speciaal hulpmiddel ontwikkeld om kerkenraden te stimuleren na te denken over hun gebouw: de zogenaamde *ballenbak* (zie de voor meer informatie de link in het verslag van deze classis). Vanuit het Breed Moderamen van deze classis is een notitie over het kerkgebouw geschreven, met de nadrukkelijke wens om gebouwen in stand te houden. Deze urgentie wordt in alle classes gevoeld.

e. Theologische inspiratie in dit krachtenveld

In verschillende classes wordt gezocht naar een theologie, die de kerk van vandaag helpt verstaan wat haar in deze tijd te doen staat. Classispredikanten en breed moderamina putten hierbij uit inzichten van:

- **Aarnoud van der Deijl**: hij wijst op het verlies van de vanzelfsprekende plaats van de kerk in de samenleving, en op wat daarmee dreigt verloren te gaan: gemeenschap, rituelen, troost en morele oriëntatie.
- **René van Loon**: hij ziet juist tekenen van hoop en vernieuwing in pioniersplekken, migrantenkerken en lokale initiatieven.
- **Philip Jenkins**: hij laat zien dat het centrum van het christendom verschuift van Europa naar Afrika, en van Noord-Amerika naar Azië en Latijns-Amerika. In de classes wordt deze verschuiving zichtbaar in de groei van interculturele kerken. De contacten zijn echter beperkt. In het algemeen is er weinig besef in gemeenten dat ze deel uitmaken van een wereldwijde kerk.
- **Bernhard Reitsma en Erika van Nes**: zij adviseren om de minderheidspositie te omarmen en de identiteit als grensganger te ontdekken, met een theologie van het lijden.
- **Andrew Root**: hij benadrukt eveneens de theologie van het kruis: geef de machtspositie op en durf te kiezen voor de gemeenschap.
- **Ed Olsworth-Peter**: hij heeft in de Church of England gezien hoe gevarieerd kerkelijke vormen naast elkaar kunnen bestaan en elkaar kunnen versterken.

Conclusies en aanbevelingen

Vanuit de elf classicale verslagen heeft het Beraad van Classispredikanten enkele conclusies en aanbevelingen gefilterd. Graag leggen wij deze aan u voor.

Verlies raakt aan de ervaring van een verslechtering ten opzichte van de huidige situatie of het (recente of verre) verleden. In veel gemeenten leeft de ervaring van gefaald te hebben: *"Het lukt ons niet om jongeren vast te houden of nieuwe gelovigen te trekken."*

Toch heeft verlies ook andere aspecten. In populaire theologische literatuur – en in de organisatiewetenschap – wordt het beeld van seizoenen gebruikt. Dit beeld impliceert naast groei ook afsterving en verlies, niet als vorm van mislukking, maar als onderdeel van een cyclus. Het is van wezenlijk belang om de thematiek die in dit rapport meeklinkt op de agenda van de kerk te zetten – maar dan niet geïsoleerd, maar als onderdeel van een cyclus.

Wij vragen u als synode daarom om onderstaande conclusies en aanbevelingen mee te nemen in uw denken over het integrale beleidsplan:

1. **Erken het verlies en geef ruimte aan verdriet**
   Grote plannen voor vernieuwing kunnen contraproductief werken en mensen het gevoel geven niet serieus genomen te worden. Tekenen van hoop kunnen worden ontleend aan theologische visies als die van Ed Olsworth-Peter. Hij verwijst naar een groeiend besef dat wij deel uitmaken van ecosystemen – en dat ook de kerk als ecosysteem kan worden beschouwd, waarin verschillende levensfasen worden doorlopen. Naast de levensfasen van een geloofsgemeenschap ligt in een ecosysteem de nadruk op onderlinge relaties, kruisbestuiving, dynamiek en aanpassingsvermogen.

Aanbeveling: de synode zorgt voor een pastorale brief waarin duidelijk wordt dat zij begrip heeft voor het harde werken van de gemeenten waarop een grote verantwoordelijkheid rust. Tegelijkertijd wekt ze bij gemeenten een gevoel van urgentie: wij staan samen voor de noodzakelijke verandering.

2. **Geef samenwerken nieuw elan door een goed doordachte theologie**
   Het doordenken van kerk-zijn als ecosysteem kan gemeenten helpen zich verbonden te weten met een groter geheel.

Aanbeveling: Vorm een werkgroep van synodeleden en theologen die relevante theologische visies van hoop delen via de communicatiekanalen van de kerk. Zoek een aantal theologen om programma's aan te bieden voor ringbijeenkomsten en andere classicale bijeenkomsten waar nieuwe inzichten van theologen die nadenken over krimp en kramp, aan de orde kunnen komen.

3. **Zet in op aandacht voor de lokale gemeente als deel van de Protestantse Kerk Nederland**
   Kerk-zijn wordt bovenal lokaal beleefd. Het ontbreken van een besef bij het kerkverband dat de Protestantse Kerk is, baart ons zorgen. Het is de inschatting dat we elkaar in de toekomst steeds meer nodig zullen hebben. In sommige classes werken hierbij de ringen als bindmiddel. In andere komen de ringen niet van de grond. Het lijkt soms beter in kleinere kring en natuurlijke verbanden contact te stimuleren.
   Het ontbreken van het weten te behoren tot de Ene Kerk werkt door in het gebrek aan verbondenheid met geloofsgemeenschappen buiten de Protestantse Kerk. Hoe zijn we allen één Lichaam in Christus?
   De contacten met andere kerken kunnen heilzaam zijn voor het eigen functioneren.

Aanbeveling: We bevelen de synode aan om - in overleg met de Dienstenorganisatie - communicatiemiddelen te ontwikkelen, die laten zien hoe lokale gemeenten deel uitmaken van een groter geheel. Hierbij denken wij aan een handreiking, die kerkenraden kan helpen om regelmatig te bespreken wat het betekent om gemeente van Christus én deel van de Protestantse Kerk te zijn. Onze aanbeveling kan gezien worden als een aanvulling op de al bestaande handreikingen, maar dan met die aantekening dat de uitdaging primair niet organisatorisch is, maar ook relationeel en geestelijk: gemeenten moeten ervaren dat zij deel uitmaken van een groter geheel.

Voorts bevelen wij aan om contacten met andere kerkgenootschappen en geloofsgemeenschappen te stimuleren en hierbij gebruik te maken van de expertise van de Raad van Kerken en van Kerk in Actie om zo de verbondenheid met de (wereldwijde) kerk zichtbaar te maken.

4. **Stel een plan voor kerkgebouwen op**
   Kerkgebouwen zijn geschenken van ons voorgeslacht en stille getuigen van geloof. We voorzien dat er in de toekomst meer kerken de deuren zullen sluiten, de synode en classes moeten hier door ontwikkeling van

een (lange termijn) visie over behoud en afstoten van kerkgebouwen een proactieve rol in spelen.
In diverse classes wordt de urgentie gevoeld om een visie te ontwikkelen over de toekomst van kerkgebouwen. Eén van de initiatieven is 'de ballenbak' van de classis Utrecht. Daarnaast is de Dienstenorganisatie, in samenwerking met enkele classes, drie deelthema's aan het uitwerken met als aanbeveling aan de synode om een brede kerkvisie te ontwikkelen over de toekomst van gebouwen, waarvan de classes hun eigen lokale beleid kunnen afleiden.

Drie elkaar versterkende thema's, die gezamenlijk één beleidsmatig traject vormen, zijn:

Thema 1 – Theologische en ecclesiologische duiding. In deze fase wordt onderzocht welke rol kerkgebouwen spelen als plaatsen van geloof, liturgie, gemeenschap en presentie. Deze duiding vormt het inhoudelijk theologisch fundament onder beleidskeuzes.
Thema 2 – Praktisch-kerkelijk handelingsperspectief In deze fase worden lokale gemeenten ondersteund met heldere richtlijnen en stappenplannen, zodat besluitvorming rond kerkgebouwen zorgvuldig, transparant en niet uitsluitend onder financiële of organisatorische druk plaatsvindt.
Thema 3 – Classicaal beleid en structurele borging. In deze fase wordt verkend hoe kerkgebouwenbeleid op classicaal niveau kan worden ingericht, inclusief mogelijke collectieve structuren, met inachtneming van kerkordelijke verantwoordelijkheden. Deze fasen hangen inhoudelijk ook samen, maar kunnen deels parallel worden uitgevoerd.

Aanbeveling: We bevelen de synode aan deze processen actief te volgen en een visie over de toekomst van onze kerkelijke gebouwen te ontwikkelen.

5. **Doordenk de rol van de classis**
   De rol van de classis als grondleggende vergadering van de kerk vraagt om nieuwe doordenking. Zoals aangegeven in het IPSOS rapport 'Evaluatie ambt classispredikant' vervult de classis en in persona de classispredikant een verbindende rol tussen de plaatselijke gemeenten. Bij kleiner wordende gemeenten en regiovorming is deze rol cruciaal. Wanneer classispredikant en classis zouden wegvallen dan wordt de afstand tussen de gemeenten onderling en gemeenten en synode te groot. Het versterken van de positie en het mandaat van de classispredikant als verbindend ambtsdrager namens de Protestantse

Kerk in Nederland is daarom cruciaal. In een tijd waarin de kerkelijke organisatie decentraliseert en gemeenten kleiner worden, is niet minder maar juist meer verbinding nodig. De classispredikant is bij uitstek de ambtsdrager die deze verbinding belichaamt. Daarom verdient deze functie een helder mandaat en het vertrouwen om met gezag, herkenbaarheid en geloofwaardigheid namens de Protestantse Kerk in Nederland te spreken.

Aanbeveling: De Generale Synode wordt aanbevolen uit te spreken dat de functie van classispredikant van wezenlijk belang is voor de toekomstige vitaliteit, samenhang en bestuurlijke verbondenheid van de Protestantse Kerk in Nederland.

De synode wordt daarom ook aanbevolen:

1. Uitdrukkelijk te bevestigen dat de classispredikant de kerk vertegenwoordigt als gekozen ambtsdrager in de regio en vanuit deze verantwoordelijkheid de classis met gezag mag spreken over de missie, roeping en beleidsmatige keuzes van de Protestantse Kerk in Nederland.
2. De rol van de classispredikant als brugfunctie tussen synode en lokale gemeenten expliciet te benoemen, waarbij signalen, zorgen en ontwikkelingen vanuit gemeenten rechtstreeks worden verbonden met de landelijke kerk, en landelijke beleidsontwikkelingen op begrijpelijke wijze worden vertaald naar regionale en lokale contexten. De classispredikant een plaats geven in de synode als lid of adviseur lijkt ons een juiste invulling van deze brugfunctie.
3. Te investeren in de zichtbaarheid en erkenning van het ambt van classispredikant, zodat gemeenten, ambtsdragers en externe partners weten dat de classispredikant niet alleen een regionale verbinder is, maar ook deel zijn van de landelijke Protestantse Kerk.

Bijlage: overzicht fusies en samenwerkingen per classis

Classis	Fusies	Opgeheven gemeenten	Samenwerkingen/Regio gemeenten
Delta	44 gemeenten gefuseerd tot 16	2, waarvan 1 huisgemeente i.w.	53 gemeenten verdeeld over 15 bestaande samenwerkingen en 8 in ontwikkeling
Fryslân	6 fusies	-	2 federaties
Gelderland Zuid en Oost	9 fusies	-	Ca. 40 gemeenten in 12 samenwerkingsverbanden
Groningen-Drenthe	2 fusies	4 gemeenten	16 gemeenten in regiogemeenten met vierplekken; 77 gemeenten in gesprek over samenwerking
Noord-Brabant-Limburg en Réunion Wallonne	28 gemeenten gefuseerd tot 14	1 gemeente	-
Noord-Holland	7 fusies	-	6 gemeenten in regiogemeente met vierplekken; 7 gemeenten in gesprek over samenwerking
Overijssel-Flevoland	3 fusies	1 (opgegaan in buurgemeente)	-
Utrecht	2 fusies	1 (huisgemeente)	1 fusie in voorbereiding; 1 wijkgemeente wordt diaconale plek; 1 gemeente zoekt samenwerking
Veluwe	2 fusies	-	1 gesprek in vergevorderd stadium
Zuid-Holland Noord	4 fusies	1 gemeenten	Er lopen 2 samenwerkingstrajecten
Zuid-Holland Zuid	3 fusies	1 (1 gemeente stopt)	1 pioniersplek; 1 wijkgemeente wordt vierplek